

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИК

ЖУРНАЛ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО ТОВАРИСТВА

1—4 (65-68)

РІК ВИДАННЯ СІМНАДЦЯТИЙ

1980

НЬЮ-Йорк

ТОРОНТО

МЮНХЕН

Видає:
Українське Історичне Товариство

РЕДАКТОР
Д-р ЛЮБОМИР Р. ВИНАР
ЗАСТ. РЕДАКТОРА
Д-р МАРКО АНТОНОВИЧ

Редакційна Колегія:
Д-р Олександр Баран, д-р Юрій
Бойко, д-р Богдан Винар, д-р Та-
рас Гунчак, д-р Олександр Дом-
бровський, д-р Олег Герус, д-р
Теодор Мацьків, д-р Василь Омель-
ченко, д-р Теодор Б. Цюцюра.

Published by
The Ukrainian Historical Association

EDITOR
LUBOMYR R. WYNAR, PH.D.
Kent State University
ASSOCIATE EDITOR
MARKO ANTONOVYCH, PH.D.
*Ukrainian Academy of Arts
and Sciences*

EDITORIAL BOARD: Alexander
Baran, Ph.D. (*University of Mani-
toba*); Jurij Bojko, Ph.D. (*Ludwig-
Maximilians Universität*); Theodore
B. Ciuciura, Ph.D. (*Saint Mary's
College*); Alexander Dombrovsky,
Ph.D. (*Ukrainian Academy of Arts
and Sciences*); Oleh Gerus, Ph.D.
(*University of Manitoba*); Taras
Hunczak, Ph.D. (*Rutgers University*);
Theodor Mackiw, Ph.D. (*University
of Akron*); Vasyl Omelchenko, Ph.D.
(*Hunter College*); Bohdan Wynar,
Ph.D. (*Shevchenko Scientific Society*).

Адреса Редакції:

"The Ukrainian Historian"
P. O. Box 312
Kent, Ohio 44240
U.S.A.

Редакція застерігає собі право скорочувати і виправляти матеріали. За зміст статей і рецензій відповідають їхні автори. Прохається авторів надсилати матеріали в двох машинописних примірниках, статті обсягом не більше 20 стор., рецензії, замітки і інші матеріали до 10 стор. Не прийняті до друку рукописи авторам не повертаються. Передруки дозволені лише за згодою Головного Редактора.

The content of this publication cannot be reprinted without permission of the Editor.

Річна передплата «Українського Історика» становить 17 амер. дол.

З М І С Т

Звернення з нагоди 15-річчя Українського Історичного Т-ва	5
Олександр Домбровський: Нова схема ранньої історії Руси-України	7
Теодор Б. Цюцюра: Боротьба українців у Віденському парламенті за загальне виробниче право і національну автономію	23
Юрій Бойко: Тарас Шевченко в насліді Сергія Єфремова	45
Степан М. Горак: Українці в Другій Світовій Війні	58
ГРУШЕВСЬКІЯНА	
Любомир Винар: Автобіографія М. Грушевського з 1926 року	71
Михайло Грушевський: Автобіографія	89
ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА	
Олександр Баран: Козаки в описах Пієтра делла Валле з XVII стол.	95
НАУКОВІ УСТАНОВИ	
Марко Антонович: До 15-річчя Українського Історичного Т-ва	104
СПОГАДИ	
Євген Онацький: Під омофором барона В. Василька	110
ДИСКУСІЯ	
Панас Феденко: Триумф і катастрофа (оцінка досягнень і поразки революції Б. Хмельницького)	134
IN MEMORIAM	
Любомир Винар: Євген Онацький — чесність з нацією	153
РЕЦЕНЗІЙНІ СТАТТІ	
Вікентій Шандор: Невластива самобутність Карпатської України у виданні Гарвардського Українського Дослідного Інституту	179
Марко Антонович: Новий українознавчий журнал ГУРІ	190
РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ	
Збірник у пошану проф. О. Оглоблина. Нью-Йорк, 1977 (Б. Винар)	197
R. Medwedew, <i>Entstalinisierung — Der XX. Parteitag der KPdSU und seine Folge</i> (Ф. Кордуба)	198
В. Д. Баран, <i>Ранні слов'яни між Дністром і Прип'яттю</i> . Київ, 1972 (О. Домбровський)	203

<i>Ukrainian dumy</i> . Toronto, 1979 (М. Антонович)	204
Henry Picker, <i>Hitlers Tischgespräche im Führerhauptquartier</i> , Stuttgart, 1977 (F. Korduba)	206
<i>Ruch oporu</i> . Paryz, 1977 (Ф. Кордуба)	209
R. Rakhmanny, <i>In Defense of the Ukrainian Cause</i> . Boston, 1979 (М. Антонович)	211
V. G. Vernadsky, <i>Russian Historiography</i> . Belmont, 1979 (Б. Винар)	212
W. M. Plöchl, <i>St Barbara zu Wien</i> . Wien, 1975 (А. Пекар)	213
А. А. Медынцева, <i>Тмутараканский камень</i> . Москва, 1979 (М. Антонович)	214
ХРОНІКА	218
Надіслані видання	224

CONTENTS

Ukrainian Historical Association	5
<i>Alexander Dombrowsky</i> : New Scheme of Early History of Rus'Ukraine	7
<i>T. B. Ciuciura</i> : The struggle of Ukrainians in the Austrian Parliament for Universal Franchise and National Autonomy (1905—1907)	23
<i>Jurij Bojko</i> : Serhii Iefremov's Interpretation of Taras Shevshenko	45
<i>Stephan Horak</i> : Ukrainians and World War II	58
<i>Lubomyr Wynar</i> : M. Hrushevsky's Autobiography of 1926	71
<i>Mykhailo Hrushevsky</i> : Autobiography	89
<i>Alexander Baran</i> : Cossacks in Pietro della Valle's Description	95
<i>Marko Antonovych</i> : Ukrainian Historical Association, 1965—1980	104
<i>Ievhen Onatsky</i> : Memoirs	110
<i>Panas Fedenko</i> : Comments on Bohdan Khmelnytsky's Revolution	134
<i>L. Wynar</i> : Ievhen Onatsky	153
<i>V. Sbandor</i> : Harvard Controversial Publication concerning Carpatho-Ukraine	179
<i>Marko Antonovych</i> : Harvard Ukrainian Studies	190
Reviews	197
Chronicle	218
Books Received	224

Михайло С. Грушевський

ЯК Я БУВ КОЛИСЬ БЕЛЕТРИСТОМ *

Сорок літ тому в фейлетонах львівського «Діла» за 1885 рік, ч. 66-8 було надруковане моє оповідання «Бех-аль-Джугур», написане на початку того року, в місяці лютім. Нумери газети з сим оповіданням одержав я кілька років пізніше, і навіть докладної відомости про те, що і де друкувалося, довго не мав, але мені досить було, що мої перші оповідання, післані під весну того року на руки Ів. Сем. Нечуя-Левицького, були передані ним до Львова для надрукування, значить були признані вартими друку.

Повідомляючи мене про се, покійний Іван Семенович написав, що в Херсоні ладиться літературний Збірник і дав мені адресу покійного Дмитра Васильовича Марковича, що служачи тоді в Херсоні, був одним з ініціаторів Збірника (чи головним таки зачинителем сього діла), щоб післав йому щось до друку. Я післав йому оповідання «Бідна дівчина», написане літом того ж таки 1885 року і Маркович в скорості повідомив мене, що оповідання прийнято до збірника «Степ», і пішло вже до цензури. Такий успіх піддав мені гадку, що белетристика — се моє покликання, та сфера, в котрій я можу послужити національному українському життю. Мені здавалось, що я знайшов себе як письменник і моя дорога стелилася передо мною ясно і виразисто.

Се був великий момент у моім життю. Мені тоді скінчилось дев'ятнадцять літ, і я був в останній класі гімназії. Батько педагог з професії і покликання, умисно віддав мене до школи пізно, до класи значно нижчої, ніж яку я вмів, аби я не мав труднощів у науці; і вона справді не завдала мені труда, хоч я вважався кращим учеником не тільки своєї класи, але й цілої гімназії. Я мав багато вільного часу і, ставши бібліотекарем великої і гарної гімназійної бібліотеки (вона обслуговувалася самими гімназистами, під номінальним наглядом офіційного бібліотекаря), я, можна сказати, плавав у книжному морю і впивався ним.

Письменство, літературна праця ввижалась мені найкращим уділом на землі, а обгострене національне почуття і культ громадсько-

* На цьому місці передруковуємо автобіографічний нарис М. Грушевського «Як я був колись белетристом», який появилася у формі передмови до збірки його оповідань, *Під зорями*, Київ, В-во Рух, 1928, стор. 5—18.

Цей нарис містить цінний матеріял для пізнання літературних зацікавлень історика і його світоглядних шукань.

го обов'язку, прищиплений батьками, в сумі зробили для мене свого роду завданням життя — вести роботу на ниві українського письменства в інтересах українського життя.

Обставини зложились так, що мої батьки, щиро прив'язані до рідної Київщини, опинились на Кавказі, серед російської і зросійщеної людности, і тільки раз на три роки мій батько діставав довшу вакаційну відпустку, котру використовував для об'їзду широко розгалуженої рідні своєї, а ще більше моєї матері. Він використовував сі об'їзди на те, щоб скріпити і поглибити в мені пієтизм до рідного краю, його природної краси, етнографічних особливостей, мови, пісні, поезії. Не будучи активним українцем у теперішньому розумінні, але визнаючи поетичним почуттям, він відчував живо красу українського життя і традиції, та передавав се мені. Тільки те, що його спокійній, чесній, зрівноваженій натурі жило більш пасивно, в сфері внутрішніх переживань, майже не впливаючи на його діяльність, в моїй напруженій, нервовій вдачі набирало характеру домінуючого стимулу мого мислення, уяви й чуття. Я був самітнім, мрійливим молодиком, загрузеним у свої внутрішні переживання; годинами мірячи чи то стежки батьківського садка, чи то порожній, незвичайно до в'язничного схожий, гімназійний двір, вимрював я довгі фільми своєї будучої діяльності: образи, розмови, такі яскраві, що вони приводили мене до повної втоми і вичерпання, — а руховою силою того всього був звичайний мотив національний.

Відірвання від рідного краю, постійне перебування серед чужородців (я був пенсіонером гімназії в Тіфлісі, де буквально не було ні одного українця, — а й поза гімназією не знаходив нікого), з другого боку — незвичайно різнобарвний національний склад людности, серед котрої доводилось обертатись, атмосфера національних питань і конфліктів різних місцевих культур з російським централізмом, — все се екзальтувало мої національні почуття й робило їх осередком моїх дум та емоцій. Мета, зміст і щастя життя уявлялося мені в тім, щоб послужити національному українському відродженню. Я був знайомий з історією відродження слов'янських народів. «Історія Слов'янських Літератур» Пьпіна й Спасовича належала до найбільш дорогих мені книг: В «Ист. Вестнике» я відшукав начерки з історії нової української літератури покійного М. І. Петрова, читав і перечитував їх з залассям. Навпаки, «Задачи Украинафильства» Костомарова наповняли мене тяжким сумом. Недоробленість українського відродження, розпорошеність інтелігенції, занедбання нею свого обов'язку перед без'язикою і безсовітною народною масою, відречення від славного минулого, від скарбів рідної народности, здавались мені все-світньою ганьбою і безчестям, яке крило й мене, й усі живі покоління — поскільки б вони не захотіли приложити рук до того, аби з того безчестя очистись.

Справа при тім уявлялась мені, як у всіх тих історіях національних відроджень, — головно з формального боку: національного усвідомлення, засвоєння мови, розвитку літератури — популярної, мис-

тецької і наукової. Розуміється, основним змістом того являлись визвольні, демократичні, дещо соціалістично забарвлені Кирило-Методіївські ідеї — так як інтегральним змістом російської культури мислилися ідеї Белінського і Щедрина, народництво 1840—60 років і т. д. Але даліше моя думка не заглиблювалась. У мене не було знайомих ні з революційних російських гуртків, ні з радикальних українських. Діяльність української еміграції і її розходження з київською громадою зіставались мені цілком невідомими. Програма діяльності таким чином дуже спрощувалась.

І так спровадивши собі з Києва кількох книжок, які можна було купити на тодішнім безконечно убогим київським ринку, з «Київською Стариною» в руках, котру сюрпризом виписав для мене батько (ніяких українських видань у місцевих бібліотеках, розуміється, не було) — я постарався використати вакації 1884 р., щоб вправитись в українську літературну роботу, або, краще сказати, в процес українського писання. Пригадую собі таке перше оповідання «Страшний Свідок», чистої води пробу пера, на цілком пусту романтичну тему, котрої архаїчну шаблонність я сам відчував, але просто брав як «сочинение на задану тему». Потім була більш серйозна проба, оперта на власних дуже болючих переживаннях: «Остання кутя», — де я хотів змалювати поезію українського різдвяного обряду. Далі дещо з соціальної сатири — «Унтерофіцер Трохим Скавучак», коли не помиляюсь: тип до крайності задоволеного з своїх талантів і успіхів малоросійського унтерофіцера — за моделю служив мені один «дядька» нашого гімназійного пенсіону. Нарешті серію сих перших «проб пера» вінчав отой екзотичний образок «Бель-аль-Джугур» — на тему тодішньої окупації англійцями Судану і боротьби з повстанням Магді і приборкання місцевої магометанської людности. Я вложив сюди свої тодішні визвольні й антиімперіалістичні настрої. Використовуючи своє деяке практичне знання магометанського світу, щоб конкретизувати свої гадки й надати свому оповіданню місцевого кольору, я писав як український патріот і противник насильства й експлуатації колоніальних народів так званими висококультурними: іронізував з хиткої моралі і релігійного лицемірства сих імперіалістичних експлуататорів. Написавши се оповідання в лютім 1885 р., я відчув, що зробив дещо цінне. В сій гадці поза моїм внутрішнім переконанням мене підтримував прихильний відзив найбільш авторитетного з учителів нашої гімназії М. В. Горнева, з котрим я був у приязних відносинах і читав йому сі свої початкові оповідання.

Тому я рішився післати їх на перегляд, відзив і вжиток І. С. Нечуя-Левицького з котрим я списався, прочитавши в тих же начерках Петрова, що він займе посаду учителя в Кишенівській гімназії. В тодішній літературній генерації се була найбільш визначна і для мене приступна фігура, і я рішився віддатися під її патронат. Побоючись провалу, я підписав першого листа якимсь криптонімом і просив відписати на ім'я одного з своїх товаришів. І яка ж то була радість для мене, коли тижнів через два сей мій товариш подав мені грубенького

листа, акуратно надписаного округлим, розлізлим письмом вічно хорого письменника і запечатаного для більшої дискреції великою червоною печаткою. Я цілком ясно бачу сю коверту, написану слабосилою рукою, блідим, вилинялим чорнилом, і переживаю той буйний приплив радощів, що мене тоді обхопили. Я ввійшов у літературні зв'язки, у мене єсть знайомий, патрон — визначний український письменник. Він висловляв мені цілком серйозно, не як школяреві, а як письменникові свої гадки. Я міг вповні покластись на нього, і я повірив йому мої проби пера і моє перше літературне досягнення, мого «Бель-аль-Джугура», і відкрив йому моє ім'я. Я почув себе літератором. Я знайшов себе і свій шлях у життю.

Листування з Дм. Вас. Марковичем не дало вже мені того вдовolenня, як листи Ів. Сем. Нечуя — в них не було такого сердечного елею, що в автора «Хмар». Але нічого! Моє оповідання було прихильно оцінено, прийнято, і вже я відчував себе настільки твердо на своїх літературних ногах, що навіть міг згори собі брати якінебудь дрібні колючки.

Але тут і скінчилась моя белетристична кар'єра! Я був белетристом всього лише кільканадцять місяців. Надійшла катастрофа — так само глибоко відчута, як і се моє перше і останнє літературне щастя. Щоб зрозуміти його відповідно, треба б мати поняття, наскільки екзальтованим мрійником я тоді був. Я вступив у стадію приготування до екзамену зрілості (матури). Не вважаючи на те, що я й так був прегарно приготований, я повернувся з Різдва 1885 року, засів за підручники так, наче передо мною не було іншої мети, як задивувати екзамінаційну комісію. Атмосфера взагалі була підвищена. Випуск того року вважався небувалим в історії гімназії багатством здібних, а може не так і здібних, як добре вишколених випускників (абітурієнтів). Наш покійний директор Лев Львович Марков, великий амбітник, наперед пишався результатами сеї матури, і чого ніколи не бувало — наперед виписав медалі для абітурієнтів, щоб роздати їх парадом при закінченню матури. П'ять золотих медалів, ви подумайте! Сього ще не бачив не тільки Тіфліс, але й ціла Кавказька округа, відколи стояв світ. Я, як перший ученик гімназії, відложив усе набік, не поїхав навіть на Великдень додому — річ цілком неймовірна. В мені було щось із вдачі факірів, з їх нахилом і замилюванням до якнайбільших напружень волі, і я тепер напружував її на се марне завдання — матурального рекорду. І раптом прийшов провал, — який провал, кат його забери!

Традиційним спортом для матуристів було викрасти тексти випускних тем (клявзур). Тому, що вони окружались незвичайним секретом, вироблялись радою попечителя для цілої округи і з усякими обережностями передавалися в гімназії, однакові для всіх. Се було спортом так само для гімназії цілої округи — викрасти сей секрет. Вважалося, що та гімназія, що сей секрет відкриє і передасть іншим, робить свого роду професійну послугу цілій матуральній верстві. Се був свого роду клясовий обов'язок матуристів супроти кляси директорів і

учителів. На се збирались гроші, велись секретні зносини, вигадувались чисто лінкертонівські штуки. І от сим разом се вийшло наверх і окошилось на нашій гімназії, а в нашій гімназії особливим тягарем лягло на мені — першому ученикові гімназії, — округи і т. д. власне, за сю першість. Директор і вся інша гімназійна братва не чули себе з роздражнення й гніву. Такий прегарний, чудово вишколений і приготований випуск! На бісового батька були йому потрібні сі матуральні теми, коли він і без них прекрасно їх би подужав! Се правда: теми були замінені новими, і наш випуск цілком добре на них відповів. Але проте наша гімназія — перша гімназія округи — оскандалилась. Неприятелі амбітного нашого директора постарались роздмухати се. Директор і учителі не виходили з жалю. Замість триюмфу, так ганьба. Нас позбавили медалів, нас трактували як ледащо.

«Вам хотіли зробити параду, а тепер ви тікаєте, «как воры», — роздражнено дошкулював нам наш власний наставник Окропір Елізбарович Хевтсуріяні своїм грузинським акцентом. І хоч як ми були прибиті, ми не могли стриматись від приємности повторяти сю фразу його акцентом, що нас так потішав, — не вважаючи на страх, який на нас наводив сей яфетит своєю непогамованою вдачею.

Я незвичайно глибоко, повищено — вражливо відчув сю катастрофу і всі зв'язані з нею моральні пониження. От куди заводить амбіція! До біса амбіцію! До біса всі честолюбні пляни! Вони будувались на літературі, на мистецтві — до ката літературу, до ката писання! Се одно ласкотання амбіції. Треба взяти себе в руки. Скрупулянтне виконання обов'язків — і більше нічого. Ніякої нагороди за се. Замість компліментів і похвал, треба привчити себе до ганьби і поневірки. Я пережив духову трагедію Гоголя в мініятурі і зломив перо белетриста.

Коли б я жив сто літ раніш, я пішов би був у монастир, на твердий послух, і викликав би подив нічними стояннями і безнастанними молитвами. Тепер же я наложив на себе не меншу аскетичну дисципліну, але проходив її на філологічному факультеті київського університету, реформованому за уставою 1884 року. Треба знати, як ся устава покалічила філологічний факультет і яку ненависть викликала до себе клясична філологія, котрою навантажено всіх студентів без різниці: істориків, словесників, філософів, спихнувши на другий плян предмети їх спеціальности. І от тоді буде зрозуміле мое аскетичне самоумертвлення, з котрим я вже, вибравши для себе спеціальність української історії, змусив себе — тому, що се мені було непотрібне і ніякого реального інтересу не мало — з незвичайною совісністю студіювати латинських і грецьких клясиків, щоб виконати на всі сто процентів вимоги сього злобного статуту, обчисленого на те, щоб убити всякий громадський інтерес у студентах університету, відвернувши їх від тих живіших дисциплін, що їх інтересували, до студій граматики, метрики і всякої іншої схолястики. Я знав, що такі мої пильні заняття, мої аскетичні крайності, моя пунктуальність у виконанню нових університетських приписів викликають хибні толкування, підо-

зріння в кар'єризмі і т. д. Я вважав се для себе моральною школою. Я в душі був революціонером, рішився йти пробоем против усіх заборон і обмежень українського слова й життя, знав, що працюватиму не в російських університетських рамках, а закордоном, ніяких російських відзнак і лаврів не потребую, але свідомо нагинав себе до всякої всячини — тим більше, коли вона була для мене прикра, противна. Вона вимагала самовідречення — се те, що було мені потрібне.

В тім безповоротно загибли мої пляни. Довгий час я не читав навіть белетристики, не тільки що не писав. Пізніше дозволив собі дещо, але не друкував нічого. З писань моїх університетських років я потім надрукував оповідання «Неробочий Іван Кривий»: белетристичне оброблення одного судового рішення. З переїздом до Львова, коли навколо завелось стільки об'єктивно даних, а не мною самим вимічених собі прикростей і клопотів, мій аскетичний ригоризм ослаб, і я писав часто, друкуючи в «Зорі» і «Літературно-Науковому Вістнику».

Новою хвилею прийшла на мене охота до писання після першої революції серед нових обставин і незвичайно різноманітної, пекучої й тривожної діяльності, яку я вів одночасно в Києві і Львові. Але я вже не дивився на се белетристичне письменство як мое громадське діло: сі колишні мрії відійшли безповоротно. Я писав, коли мене охоплювало бажання поділитися настроями, гадками, образами, які обсідали мене і не давали спокою, шукаючи свого вислову. Я не міг його дати ні в своїх наукових працях, ні в публіцистиці, — а вони не хотіли лишитись «зачиненими дітьми» моєї думки.

Так з'явились речі, зібрані потім під спільними назвами «Sub divo» і «З старих карток».

Може вони збудять і тепер у кімнебудь подібні рефлексії, зворушать не безплідно чию-небудь увагу. Як ні — нехай зістануть «людським документом» свого часу.